

בית קיבול העשוי להתמלאות

פתיחה

א. סתירה בפסיקת הרמב"ם

ב. תירוץ הערוך לנר

ג. גדר כלי קיבול העשוי להתמלאות

ד. כלי קיבול ובית קיבול

פתיחה

המשנה במסכת סוכה מלמדת:

זה הכלל - כל שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככים בו, וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו (פ"א מ"ד)

סוגיות לא מעטות בידינו טהרות נשתרבבו למסכת סוכה בעקבות כלל זה. גם המימרא שמהווה את נקודת המוצא לנושא שלפנינו עולה בגמרא בעקבות שאלה בידינו סיכוך. הנחת היסוד העקרונית היא שפשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה.¹ על רקע זה דנה הגמרא באפשרות הסיכוך בחיצים:

אמר רב יהודה אמר רב - סיככה בחצין זכרים כשרה, בנקבות פסולה (סוכה יב ע"ב)
רב מבחין בין שני סוגי חיצים. בסוג אחד (החיצים הזכרים) אין בית קיבול, וחלק העץ מוגדר כפשוטי כלי עץ, ולפיכך אינו מקבל טומאה.² בסוג השני (הנקבות) יש בית קיבול שבתוכו תוחבים את ראש החץ העשוי ברזל, ולפיכך החץ מוגדר ככלי קיבול וממילא מקבל טומאה ופסול לסיכוך.

1 עיין ברמב"ם בהלכות כלים פ"א ה"י. יש לסייג את הקביעה הזו בשתי הערות. ראשית, מדובר ברובד הדאורייתא, אך מדברי סופרים יש טומאה גם בפשוטי כלי עץ. שנית, מדובר ברוב הטומאות, אך בטומאת מדרס יש טומאה בפשוטי כלי עץ גם מדאורייתא.

2 לדעת התוספות (סוכה ה ע"א ד"ה מסגרתו, ועיין גם בסוכה יב ע"ב תוספות ד"ה בחיצים) יש גם הבחנה בין סוגים שונים של פשוטי כלי עץ. בכלים שדומים למקבלים (למשל, דף של נחתומין) ראו חכמים מקום לגזור טומאה מדרבנן, אך בחיצי עץ אין טומאה כלל, ואפילו מדרבנן. זו הסיבה שאפשר לסכך בהם בפועל, וכשרותם איננה רק מדאורייתא.

הגמרא מעמיקה בהבנת המימרא של רב, ומנסה להבין מהו החידוש בכל אחת מן הצלעות. מסקנת הגמרא ביחס לחידוש שבפסול חיצים נקבות ממוקדת בהלכה של בית קיבול העשוי להתמלאות: "... מהו דתימא בית קיבול העשוי למלאות לא שמיה קיבול, קמשמע לך".

א. סתירה בפסיקת הרמב"ם

הדברים הללו, על נימוקם, מובאים ברמב"ם להלכה:

סיככה בחצים - בזכרים כשרה, בנקבות פסולה; אף על פי שהוא עשוי להתמלאות בברזל בית קיבול הוא, ומקבל טומאה ככל כלי קיבול (הלכות סוכה פ"ה ה"ה).
נדגיש - הרמב"ם פוסק כמסקנת הגמרא, וגם אוחז מפורשות בנימוק של הגמרא. לאמור - בית קיבול העשוי להתמלאות נחשב כבית קיבול. האחרונים מעמתים את פסיקת הרמב"ם בהלכות סוכה עם הלכה מפורשת שכתב בהלכות כלים:

בית קיבול העשוי למלאותו - אינו בית קיבול. כיצד? בקעת של עץ שחוקקין בה בית קיבול ותוקעין בו הסדן של ברזל, אם של נפחים היא - אינה מקבלת טומאה; שאף על פי שיש בה בית קיבול, לא נעשה אלא למלאותו. וכן כל כיוצא בזה... (פ"ב ה"ג).

על סתירה זו שבפסקי הרמב"ם עמד כבר הרשב"א:

אלא שהרב רבנו משה ז"ל כתב בפרק שני מהלכות כלים - בית קבול העשוי למלאות אינו בית קבול... ואיני יודע מה הפרש יש בין בית קבול זה לבית קבול של חיצין נקבות שאף הוא עשוי למלאות... (שו"ת הרשב"א, סימן קצ"ה)
האחרונים הציעו מספר כיוונים ביישוב דברי הרמב"ם. אנו נפרט אחד מהם, ונצביע על הקשיים שגלומים בו. לאחר מכן ננסה להציע יישוב נוסף לפסיקותיו הסותרות של הרמב"ם.

ב. תירוץ הערוך לנר

תירוץ של בעל ערוך לנר, שאומץ גם על ידי מספר אחרונים נוספים,³ כרוך באוקימתא מסוימת בדברי הרמב"ם. לאיברא דמילתא, הרעיון שמעלה הערוך לנר

---

3 עיין בשבות יעקב חלק א' סימן ל"ג. גם מלא הרועים בשבת נב ע"ב מעלה (בין שאר התירוצים) את האפשרות הזו, אולם דוחה אותה בשל קשיים שונים שיש בה.

בית קיבול העשוי לתמלאות

ביחס לדברי הרמב"ם (וכן ביחס לשיטת רש"י), הועלה כבר אצל הריא"ז כביאור לדברי הגמרא.⁴ כך מביא שלטי הגיבורים בשם הריא"ז:

חצים נקבות שראשיהן נקובין ליכנס בהן זכרות הברזל פסולין לסיכוך, שכל כלי עץ שיש לו בית קבול ראוי לקבל טומאה, ואף על פי שאותו קבול עתיד להתמלאות בזכרות הברזל, עד שלא מלאוהו הרי הוא ככל כלי קבול (סוכה ו' ע"ב בדפי האלפס) הריא"ז מעמיד את הסוגיה בחיצים שעדיין לא הושלמה מלאכתם. כלומר, חלק הברזל של החץ עדיין לא נתחב בהם. לכן, אם מדובר בחיצים נקבות, יש לפנינו בית קיבול של ממש. בית הקיבול עתיד אמנם להתמלא, אבל עתה הוא פתוח ומוכן לקבלת דברים. לכן, דנים אותו כבית קיבול ומטמאים את החץ מדין מקבלי כלי עץ.

באוקימתא של הריא"ז יש קושי. סוף סוף, אם עדיין לא תחבו את חלק הברזל בתוך החץ, יש לכאורה לטהר את הכלי לחלוטין משום שעדיין לא נגמרה מלאכתו.⁵ מעבר לכך, קשה להעמיד אוקימתא שכזו בסתמא דגמרא.

מהמשך דברי הריא"ז נראה שמה שהוקשה לו הוא דווקא דין החיצים הזכרים, שהסוגיה התירה לסכך בהם. הרי אם הברזל תחוב בתוך החץ, אזי על החץ לקבל טומאה מפאת הברזל, הן בחיצים זכרים והן בחיצים נקבות.

כפתרון לבעיה זו הציע הריא"ז להעמיד את הסוגיה בחיצי עץ שעדיין לא נתחב בהם הברזל. ממילא מובן מדוע חיצים זכרים אינם מקבלים טומאה (אלו פשוטי כלי עץ), ובוקע ועולה חידושו של הריא"ז - בית קיבול העשוי להתמלאות נקרא בית קיבול כל עוד לא מילאו אותו.

בחידוש זה אפשר להשתמש, וכך עושה הערוך לנר, על מנת ליישב את פסיקת הרמב"ם. לדברי הערוך לנר, בהלכות סוכה דן הרמב"ם בחץ שעדיין לא הכניסו בו את הברזל. לכן, למרות שהוא עשוי להתמלאות, עתה הוא מהווה כלי קיבול ואנו מטמאים אותו. אולם בהלכות כלים נעמיד את דברי הרמב"ם בסדן שכבר נתמלא ונתבטל בית קיבולו.

---

4 עיין בקהלות יעקב בטהרות סימן ט', שמביא בקצרה את דברי הריא"ז. עיין גם בהפניות לאחרונים שעמדו על הדברים הללו בקהלות יעקב שם.

5 בעיקר בחץ העשוי מעץ, שלכאורה אין לו שום שימוש בטרם הוכנס אליו הברזל. עיין גם בקושיותיו של הקהלות יעקב בטהרות סימן ט'.

ברם, כפי שהערנו, מעבר לעובדה שהתירוצים הללו כרוכים באוקימתות שלא כתובות ברמב"ם (ואף לא בסוגיית הגמרא), יש בהם גם קושי מסברה. יתר על כן, ביחס לפסיקת הרמב"ם יש בהם גם קושי ממקומות אחרים ביד החזקה.

על אחת ההלכות הללו עמד הערוך לנר עצמו. בכלים פ"ח מ"ח נאמר שתפילין מקבלות טומאה, והדברים אף הובאו להלכה ברמב"ם⁶, והרי התפילין מהווים בית קיבול העשוי להתמלאות, והמשנה והרמב"ם מדברים על טומאתם גם אחרי שהכניסו לתוכם את הפרשיות:

וואף דהקושיא מתפילין אכתי לא מתורצת בזה, דהרי תפילין ד' כלים היינו אחר שנתמלאו הבתים בפרשיות... בזה יש לומר דתפילין לא נקראו הבתים עשוי למלאות לעולם, כיון דלפעמים צריך לפותחן להוציא הפרשיות ולבודקן (ערוך לנר סוכה יב ע"ב, ד"ה ורבי אליעזר שמותי הוא).

למעשה, יש הנוקטים בתירוץ מעין זה כדי ליישב את עצם פסיקת הרמב"ם בעניין חיצים. כך מעלה **מלא הרועים** את האפשרות שגם בחיצים נוטלים את הברזל לפעמים, ומשום כך דנים את החץ ככלי המקבל טומאה:

וצריך לומר דההיא דסוכה, לפעמים נוטלים העץ מן הברזל, ואף שהתוס' בסוכה כתבו דדוחק לפרש כן... (מלא הרועים, שבת נב ע"ב)

בהמשך מציין מלא הרועים שברמב"ם קשה מאוד להסביר כך. הנקודה מרכזית שמהווה בעיה היא שאילו החזיק הרמב"ם בכל החילוקים הללו - היה לו לפרש זאת בדבריו.

ג. גדר כלי קיבול העשוי להתמלאות

נניח לרגע את שלל המקורות, וננסה לדון מסברה. עלינו להבין מהו הפגם בבית קיבול העשוי להתמלאות. נראה שאפשר להעלות שני כיוונים, בהתאם לשני צדדי החקירה הבסיסית בטומאתם של כלים בכלל. שני מגדירי יסוד מעמידים את טומאתם של הכלים: **שם הכלי, ושימושו של הכלי**.

ניקח למשל את פשוטי כלי העץ. ההלכה קובעת שאין בהם טומאה מדאורייתא (תחת הסיוגים המתאימים). ניתן לבאר זאת לפי שני המגדירים שהצבנו.

---

6 הלכות כלים פ"ז ה"ב.

בית קיבול העשוי לתמלאות

אם היסוד המכונן את טומאת הכלים הוא שם כלי, אזי נצטרך לומר שפשוטי כלי עץ אינם כלים לגמרי. קבלת הטומאה בכלים כרוכה במעבר מעולם הטבע לעולמו של האדם. פשוטי כלי עץ מצויים עדיין בתחומו של הטבע. אלו בסך הכול מקלות, שאין בהם ביטוי ליצירתיות האנושית.

אם היסוד המכונן את טומאת הכלים הוא הפונקציונליות, אזי נצטרך לומר שהשימושים שעושים בפשוטי כלי עץ הם פרימיטיביים מדי. אין בהם די כדי לגזור עליהם קבלת טומאה, ללא היותם כלי קיבול.⁷

בהתאם, אם אנו מבקשים לברר היכן בדיוק ממוקד החיסרון של כלי קיבול העשוי להתמלאות, נראה שעלינו לפצל בין שני המגדירים הנזכרים. לפי המגדיר הראשון, מה שיוצר את המושג ההלכתי 'שם כלי' (לפחות בכלי עץ) הוא בית הקיבול. אם הוא מתמלא כבר אין לפנינו בית קיבול, והכלי חוזר להיות בגדר 'פשוטי כלי עץ'.

לפי המגדיר השני, מה שמאפיין את השימושיות של הכלי הוא היכולת לקבל בו דברים. אם בית הקיבול מתמלא ונסתם, כבר אין יכולת להשתמש בו כבית קיבול. לכן, לא תהיה קבלת טומאה בבית קיבול העשוי להתמלאות.

השתא דאתינן להכי, נוכל גם לחלק בין שני המגדירים. לאמור - ייתכן מצב שבו הכלי עדיין מוגדר ככלי, אך השימוש שלו ככלי קיבול נפגם. בהינתן מצב שכזה נוכל לטעון שלפי המגדיר הראשון אמורה להיות קבלת טומאה בכלי, ואילו לפי המגדיר השני יהיה עלינו לטהרו. לחילוק מעין זה נחתור בסעיף העוקב.

ד. כלי קיבול ובית קיבול

על בסיס הסעיף הקודם נראה שאפשר להעלות תירוץ נוסף בפסקי הרמב"ם, מתוך עיון ברצף ההלכות וברצף המשניות שעוסקות בבית קיבול העשוי להתמלאות. בפרק השבעה עשר ממסכת כלים מתארות המשניות חומרים שיש בכליהם קבלת טומאה, ולעומתם גם חומרים שהכלים הנעשים מהם אינם מקבלים טומאה. לאחר פירוט מסוג זה, קובעת המשנה גם כלל עקרוני:

(משנה ט"ו).

העושה כלי קיבול מכל מקום – טמא

---

7 ביחס לעצם החקירה עיין גם בחידושי רבנו חיים הלוי הלכות כלים פ"י הט"ו.

כלומר - אם אדם יוצר כלי קיבול, לכאורה אפילו מחומר שבדרך כלל איננו מקבל טומאה, אזי הכלי טמא. לאחר קביעת הכלל העקרוני, מובאות דוגמאות שונות לכלים שיש בהם בית קיבול:

קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות, והאסל שיש בו בית קבול מעות, וקנה של עני שיש בו בית קבול מים, ומקל שיש בו בית קבול מזוזה... תחתית הצורפים טמאה... משחזת שיש בה בית קבול שמן טמאה (משניות טז-יז).

ברם, נראה שהדוגמאות הללו שונות מן הכלל העקרוני. הנקודה שבה נרצה לדייק בלשון המשנה, ולהלן גם בלשון הרמב"ם, מפרידה בין המושג 'בית קיבול' לבין המושג 'כלי קיבול'.

טענתנו המרכזית היא כדלהלן. כלי שמהווה 'כלי קיבול' אינו נפגם בהגדרתו גם כאשר בית הקיבול עשוי להתמלאות. בלשון המשנה - העושה כלי קיבול מכל מקום, טמא. אולם אם הכלי עצמו איננו כלי קיבול אלא מפשוטי הכלים, אך יש בו בית קיבול, אזי קיים הפגם של 'עשוי להתמלאות'.

הסברה נשענת על אדני הסעיף הקודם. לכלי פשוט שיש בו בית קיבול אין הגדרה של כלי קיבול. מצד שמו של הכלי, הרי הוא מפשוטי הכלים. אלא שקיים המגדיר הפונקציונלי. סוף סוף, חקקו בצידו בית קיבול קטן, שגורם לקבלת טומאה. מאחר שכל קבלת הטומאה נשענת על המימד השימושי, ולא על השם, אם ייבטל השימוש הזה - למשל, אם בית הקיבול יתמלא לגמרי - כבר לא תתקיים העילה לקבלת הטומאה בכלי.

לעומת זאת, אם הכלי מוגדר ככלי קיבול, אפשר להעלות על הדעת שלא יחול בו החיסרון של 'בית קיבול העשוי להתמלאות'. אין בכוחה של עובדה זו לפגום ב'שם' הכלי ככלי קיבול.

נסביר את הדברים ביתר ביאור. לכלי שיש בו בית קיבול העשוי להתמלא, אכן יש בית קיבול. אי אפשר להשתמש בבית הקיבול שלו משום שהוא סתום לחלוטין, אולם בית הקיבול קיים. לכן, אם שואלים האם הכלי מוגדר ככלי קיבול, התשובה חיובית. לעומת זאת, אם שואלים האם בית הקיבול משמש לקבלה, תיתכן תשובה שלילית, שכן הדינמיות של הקבלה כבר לא קיימת בכלי זה, שבית קיבולו סתום תמיד. לפיכך, 'שם' כלי קיבול יש כאן, אך שימוש של בית קיבול אין כאן.

נתבונן, על רקע חילוק זה, בלשונו של הרמב"ם. הפרק השני בהלכות כלים נפתח בקביעה העקרונית שכלי קיבול הוא כלי ראוי לטומאה. הרמב"ם מצטט כאן, ככל

בית קיבול העשוי לתמלאות

הנראה, את המשנה בכלים דלעיל:

העושה כלי קיבול מכל מקום - הרי זה מקבל טומאה בכל שהוא מן התורה
(הלכות כלים פ"ב ה"א)

בהמשך קובע הרמב"ם שאין לכלי קיבול שיעור מן התורה, ומתחיל לפרט את הדוגמאות המשנאיות השונות. אלא שתוך כדי הדברים משתנה לשונו של הרמב"ם, והביטוי 'בית קיבול' תופס את מקומו של הביטוי 'כלי קיבול':

קנה מאזנים והמוחק שיש בהן בית קיבול מתכת, והאסל שיש בו בית קיבול מעות...
(פ"ב ה"ב)

דיוק זה איננו בגדר דיוק לשוני גרידא. בניגוד למשנה, הרמב"ם מוסיף משפט הבהרה הקובע שיש כאן כלי שאיננו כלי קיבול אלא כלי שהוא מפשוטי כלי עץ. אף על פי כן, הוא מקבל טומאה בגלל בית קיבולו:

... כל אלו וכיוצא בהן - אע"פ שפשוטי כלי עץ הן, הואיל ויש בהן בית קיבול כל
שהוא מקבלין טומאה דין תורה...
(שם)

להבחנה זו יש גם השלכה הלכתית מעשית מאוד בפסיקת הרמב"ם. לטענתו של הרמב"ם, דין הטומאה מן התורה יחול בכלים מסוג זה אך ורק בבית הקיבול ובמה שמסביבו, ואילו שאר הכלי טמא מדברי סופרים בלבד:

ואין טמא מן התורה אלא בית הקיבול לברו שיש בהן, והמשמש את בית הקיבול
משאר הכלי... אבל היתר על הצורך משאר הכלי הפשוט - טהור מן התורה (שם)

יש לשים לב לחידוד הסברתי שמופיע כאן. היסוד המרכזי שמדגיש הרמב"ם הוא הפונקציונליות. הדבר בא לידי ביטוי בכך שלא רק בית הקיבול טמא מן התורה, אלא גם מה שצריך לו ומשמש אותו. כלומר, הכלי מוגדר (בשמו) כפשוטי כלי עץ, אבל הפונקציונליות של בית הקיבול משרה טומאה על החלקים המתאימים.

על רקע דיוק זה בלשון הרמב"ם, נוכל לעבור להלכה הבאה שדנה בתחתית הצורפים. כמו כן, נוכל להשוות אותה ללשונו של הרמב"ם בהלכות סוכה ביחס לדין החיצים. כך אומר הרמב"ם:

בית קיבול העשוי למלאות אינו בית קיבול. כיצד? בקעת של עץ שחוקקין בה בית
קיבול ותוקעין בו הסדן של ברזל, אם של נפחים היא - אינה מקבלת טומאה; שאף על
פי שיש בה בית קיבול, לא נעשה אלא למלאות...
(פ"ב ה"ג)

מהקשר ההלכה ומדיוק הלשון ברור לחלוטין - הכלי שעליו מדובר איננו כלי קיבול כלל. מדובר בפשוטי כלי עץ, שאינם אמורים לקבל טומאה מצד שמם כפשוטין. אמנם יש בהם בית קיבול, אלא שבית קיבול זה חשוף לפגם של 'עשוי להתמלאות'. לכן, אם

מדובר בתחתית של נפחים ובית הקיבול עשוי להתמלאות, לא תחול בכלי קבלת טומאה. מצד שם הכלי אין הוא אמור לקבל טומאה, ומצד הפונקציונליות שלו בית הקיבול עשוי להתמלאות ולאבד את שימושו כבית קיבול. לכן, בשורה התחתונה, אפשר לטהר את הכלי כולו.

אך בחיצים - שאני. בחץ נקבה, שעשוי לקבלת הברזל, נראה שכל הכלי נידון ככלי קיבול ולא כפשוטי כלי עץ. כל העץ כולו נעשה לשם קבלת הברזל, והוא יוצא מגדר פשוטי כלי עץ ומהווה כלי קיבול. נראה שכך הבין הרמב"ם:

סיככה... בנקבות - פסולה; אף על פי שהוא עשוי להתמלאות בברזל - בית קיבול הוא, ומקבל טומאה ככל כלי קיבול (הלכות סוכה פ"ה ה"ה).

כלומר, הרמב"ם דן את הכלי כולו ככלי קיבול. לפי דברינו לעיל, אין בכוח הפגם של 'עשוי להתמלאות' לפגום בשם הכלי ובעצם הגדרתו,⁸ ולפיכך החץ מקבל טומאה וממילא פסול לסיכוך. בכך מבוארים היטב דברי הרמב"ם.⁹

לסיום נעיר שהלכות רבות נוספות מתבארות היטב בדרך זו.¹⁰ הזכרנו למשל את פסיקת הרמב"ם בעניין תפילין. לפי שיטתנו, התפילין אינם סתם פשוטי כלי עור שיש בהם בית קיבול. התפילין הם כלי קיבול, שהרי לכך נועדו. לכן, העובדה שהם עשויים להתמלאות אינה פוגמת בהם כלל והם מקבלים טומאה. באופן זה ניתן ליישב גם את שאר ההלכות הנוגעות לנושא,¹¹ וכפי שנתבאר.

8 נעיר עוד שייטכן שיש לחלק כאן גם בין סוגים שונים של חומרים לעניין זה. כלומר, לא ישווה דינם של כלי עור לדינם של כלי עץ או עצם, וכן הלאה. אך אנו מעירים זאת כהערה בעלמא, ולא כמקום יישוב לבעיה כלשהי בדברי הרמב"ם.

9 עיין גם בהלכות כלים פ"ד ה"ג לגבי מכבש של אושכף. גם שם מתואר כלי שביסודו הוא פשוטי כלי עור, אלא שחוקק בו בית קיבול. בית הקיבול עשוי להתמלאות, והרמב"ם מטהר את הכלי עקב כך. יש להעיר שהרמב"ם נוקט בלשון 'אינו מתטמא משום כלי קיבול', אך אין בכך סתירה להבחנה הלשונית המוצעת (הרמב"ם כותב שהכלי אינו מתטמא משום כלי קיבול, ולא מגדיר את מה שהינו).

10 יש לציין כאן למהדיר על שו"ת הרשב"א בסימן קצ"ה, שמעלה אפשרות דומה ליישוב סתירה פנימית ברשב"א עצמו. אמנם, בדברי הרשב"א אין הבחנה לשונית בין 'כלי קיבול' לבין 'בית קיבול'. מעבר לכך, הרשב"א רואה סתירה בפסקי הרמב"ם, מה שמקשה על האפשרות שהוא אוחד בחילוק מסוג זה.

11 לדוגמה, המשנה בכלים פ"ג מ"ו קובעת שטבעת אלמוג עם חותם של מתכת - טהורה. אמנם יש בה בית קיבול לקבלת החותם, אך הוא עשוי להתמלאות. הרמב"ם מביא את הדברים להלכה (הלכות כלים פ"ד ה"ו). לפי דברינו הפסיקה מובנת - הכלי עצמו הוא מפשוטי הכלים,

בית קיבול העשוי לתמלאות

ולכן אין בו קבלת טומאה. מצד בית קיבולו היינו עשויים לטמאו, אך היות שהוא עשוי להתמלאות - מטהרים אותו.